

МУЗИКА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано активні прийоми й засоби педагогічного стимулювання художньо-естетичної діяльності молодших школярів засобами музики, яка є джерелом естетичного виховання особистості.

Ключові слова: педагогічне стимулювання, художньо-естетична діяльність, естетичний мотив.

Проблема художньо-естетичного виховання школярів сьогодні є предметом багатьох психолого-педагогічних досліджень. Однак низка істотних питань, що стосуються зазначеної проблеми, залишаються недостатньо розробленими й висвітленими.

Аналіз наукових праць, підручників і посібників з педагогіки та методики дає змогу стверджувати, що більшість їх авторів трактують методи художньо-естетичного виховання як способи взаємопов'язаного співробітництва вихователів і вихованців, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив на свідомість, поведінку останніх, на формування в них здатності зблизитись з мистецтвом і одночасно розвивати свої творчі здібності.

Проаналізувавши наукові положення психолого-педагогічних досліджень О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Д. Кабалевського, О. Рудницької, Л. Хлебникової та інших з проблем естетичного виховання та ролі мистецтва в системі роботи з формування художньо-естетичної творчості школярів, зупинимось на тлумаченні поняття “естетичне виховання” С. Гончаренка як складової виховного процесу, безпосередньо спрямованої на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини [3].

Мета статті – теоретично обґрунтувати значення педагогічного стимулювання художньо-естетичної діяльності учнів початкових класів як важливого чинника активізації чуттєво-емоційної сфери, естетичного сприймання й уявлення школярів, їх продуктивної творчої активності, які забезпечують збагачення та поглиблення художнього досвіду, розвиток загальної культури й естетичне становлення особистості дитини; розробити систему ефективних механізмів та організаційних форм педагогічного стимулювання музично-творчої діяльності молодших школярів з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

У системі естетичного виховання сучасної початкової школи одне з чільних місць належить музичному мистецтву, яке здатне активізувати

широку сферу людської уяви, фантазії, впливати на внутрішній світ людини. Саме музика як один з предметів художньо-естетичного циклу найбільше стимулює школярів до творчої діяльності, сприяє формуванню пізнавальних та емоційно-мотиваційних функцій, розвитку творчого мислення, здібностей і нахилів. Естетичне виховання передбачає розвиток у людини почуттів прекрасного, формування вмінь і навичок творити красу в навколишній дійсності, вміння відрізнити прекрасне від потворного, жити за законами духовної краси. “Краса, – писав В. Сухомлинський, – могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ” [8, с. 384].

Специфіка процесу педагогічного стимулювання художньо-естетичної діяльності молодших школярів зумовлена особливостями молодшого шкільного віку, який є найсприятливішим періодом входження дитини в нову для неї діяльність – навчальну, що стає для неї провідною і в процесі якої відбувається формування основних психічних якостей особистості дитини, таких новоутворень, як довільність, внутрішній план дій і рефлексія, які надають дитині можливість регулювати свою діяльність та поведінку на певному рівні активності й самостійності. Як стверджують у своїх працях Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, С. Рубінштейн та інші, молодший шкільний вік є сприятливим для засвоєння прийомів доцільної організації навчальної діяльності, адже саме в цей період діти починають засвоювати нову для них соціальну роль і новий вид діяльності.

В основі педагогічного стимулювання художньо-естетичної діяльності молодших школярів лежить цілеспрямоване використання механізмів об’єктивної дії на особистість дитини й на колектив учнів різноманітних матеріальних та ідеальних стимулів. При цьому виховна ефективність педагогічного стимулювання залежить від направленості матеріальних стимулів на всебічний інтелектуальний розвиток особистості, який у педагогічній теорії розглядається як процес розвитку інтелектуальних сил, потреб і мислення учня в результаті всієї суми можливих життєвих впливів та взаємодій, зокрема передбачених навчально-виховним процесом.

Перевага ідеальних педагогічних стимулів досягається за умов їх органічної єдності із стимулами матеріальними, шляхом включення учнів у позицію активних і свідомих суб’єктів навчально-виховного процесу.

За способами, механізмами дії на особистість розрізняють зовнішні (об’єктивні) і внутрішні (суб’єктивні) стимули.

Під зовнішніми стимулами розуміємо подразники, що мають потенційні можливості впливу на діяльність і активність особистості й реалізуються у сфері суспільної (колективної, групової) свідомості та взаємодії. Внутрішні стимули – це ті самі за природою збуджувачі, які через свідомість, емоційну сферу особистості знаходять своє відображення в її моральних якостях, поведінці, мотивації, естетичній культурі, художніх потребах тощо.

Будь-який стимул, зовнішній для особистості учня, групи, колективу учнів, може за певних умов стати також і внутрішнім. Разом з тим, певний внутрішній стимул, що відображає індивідуальну свідомість, емоційну сферу особистості, є також і зовнішнім, оскільки відображає суспільну, колективну або групову свідомість, настрій, мотиви, потреби.

Узагальнюючи проаналізовані підходи та специфіку формування інтересу школярів до музичного мистецтва, можна зробити висновок, що педагогічне стимулювання музичної художньо-естетичної діяльності учнів передбачає оптимізацію їх естетичних смаків, художньо-образного мислення, естетичного споглядання, уяви, фантазії, емоційної сфери, активної творчої мотивації, музичних здібностей та нахилів.

Перед учителем музики стоїть важливе завдання – створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу кожного учня та його самореалізації в навчально-виховному процесі. Варіативність форм і методів проведення уроків, широта й різноманітність проблем, фактів і явищ, з якими зустрічаються учні, забезпечують основу для підтримки стійкого інтересу їх до предмета “Музичне мистецтво”, стимулюють формування в учнів основних компетенцій:

- когнітивних (пізнавальних) – через чуттєво-емоційне сприйняття творів музичного мистецтва, вміння бачити й відчувати навколишній світ за допомогою музичних образів;

- креативних (творчих) – через розвиток асоціативно-образного мислення, активізацію фантазії, уяви учнів у створенні ними власних образів у художньо-естетичній діяльності;

- комунікативних – через формування сприйняття мови музики як форми міжособистісного спілкування, розуміння почуттів і переживань інших людей;

- світоглядних – через сприйняття за допомогою музичного мистецтва цілісної картини світу.

Ефективне засвоєння учнями знань і вмінь передбачає таку організацію їх пізнавальної діяльності, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожної дитини. При цьому психологічно обґрунтованою має стати така організація уроку, за якої учні вчаться не з примусу, а за бажанням і внутрішніми потребами.

Музично-творча мотивація значною мірою забезпечується завдяки використанню розвивальних технологій, проблемних, пошукових методів, організації самостійної роботи учнів, розв’язання ними різного виду творчих завдань і вправ, які стимулюють творчу уяву, фантазію, художньо-образне мислення, дають змогу оволодіти індивідуальним досвідом художньо-творчої діяльності.

Учні молодшого шкільного віку на уроках музики приваблюють музичні імпровізації: мелодизація віршованих текстів, ритмомелодичні діалоги, створення підголосків до відомих пісень тощо. Різновидами цікавої для учнів колективної художньо-естетичної діяльності можуть стати музично-дидак-

тичні ігри (“Тиха музика”, “Ритмічна луна”, “Жива гама”, “Ритм-оркестр”, “Пісенний ланцюжок”); складання музичних казок, наприклад, з основними персонажами “Пісня”, “Танець”, “Марш”; створення музичних діалогів (“Червона Шапочка і Вовк”, “Квочка і курчата”, “Вовк і семеро козенят”, “Пан Коцький”, “Зима і Весна”). Такі форми роботи викликають жвавий інтерес в учнів, а інтерес, як відомо, є найкращим стимулом пізнання.

У творчих завданнях важливо надавати дітям можливість вибору. Скажімо, намалювати малюнок, скласти вірш під враженням прослуханої музики, відтворити ритм музичного твору, підібрати на дитячому музичному інструменті знайому мелодію тощо. Головне – залучити учнів до пошукової роботи, активізувати широку сферу їх фантазії, уяви, емоційність, внутрішній світ, навчити дітей бачити й переживати зміст творів мистецтва, втілений у звуках, кольорі, слові.

Важливу роль у стимулюванні такої діяльності учнів на уроках музичного мистецтва відіграє естетична насиченість навчального матеріалу, комплексне використання різних видів мистецтва (живопису, літератури, музики), в процесі якого школярі розвивають естетичне сприймання й уявлення, свій емоційний внутрішній світ. Практика доводить, що поєднання словесного й музичного образів сприймається дітьми найбільш дохідливо та яскраво. Слухання на уроках музичних творів і виконання пісень доцільно супроводжувати демонстрацією ідентичних образів у малюнках, віршах, казках.

Так, наприклад, при вивченні з учнями пісні Я. Степового “Зимонько-снігуронько” можна показати дітям репродукцію картини І. Грабара “Зимовий пейзаж”, згадати вірш Лесі Українки “Мамо, іде вже зима”. Продовжити бесіду можна розмовою про зимові турботи мешканців лісу – звірів і пташок. На цьому й на наступних уроках доцільно використати короткі оповідання з “Лісової газети” В. Біанкі. При цьому важливо включити учнів у пошукову діяльність. Наприклад, діти з’ясовують: що спільного в музиці, змісті картини і творах літератури; які почуття викликають у них ці твори; пригадують відомі їм пісні про зиму; намагаються створити мелодію до вірша Лесі Українки, підготувати малюнок на зимову тематику, який передає характер мелодії пісні. Таке комплексне сприймання живопису, літератури й музики підсилює проникнення учнів у музично-художній образ, допомагає їм глибше відчувати музичний твір, його характер, емоційну наповненість тощо.

Ефективним засобом музично-естетичного розвитку дітей молодшого шкільного віку є передача характеру музики в рухах (інсценування пісень, творче використання танцювальних рухів, різноманітних ритмічних дій). Ритмічні рухи тіла – це перша реакція, яку діти виявляють, сприймаючи музику, й ігнорувати її – означає позбавити дитину природного емоційно-естетичного відгуку на музику.

Слухаючи музику, молодші школярі мають можливість передати її особливості в рухах (загальний емоційний настрій, акценти, темп, ритмічний рисунок, паузи, динаміку тощо). Матеріалом для музично-ритмічних

рухів можуть бути твори для співу й слухання музики, які найбільше піддаються передачі їх художнього змісту у виразних танцювальних рухах, пластиці, оплесках, диригуванні.

На уроках музичного мистецтва в початковій школі, як правило, використовують два види музично-ритмічних завдань: повторення за вчителем рухів, співзвучних певному музичному змісту, і самостійні пошуки дітьми танцювальних фігур. До першого виду належать рухи, за допомогою яких учитель відмічає зміну частин твору, характер музики, динамічні й темброві відтінки. До другого – танкові композиції, які поєднують музику, рух і слово. Музичним матеріалом для співу можуть бути українські народні пісні “Подольночка”, “Мак”, “Ой, єсть в лісі калина”, “А ми просо сіяли” тощо.

Сучасна методика навчання музиці в початкових класах особливе місце відводить нестандартним урокам, які викликають жвавий інтерес в учнів, сприяють активізації їх пізнавальної діяльності, підвищенню емоційного рівня засвоєння знань. На таких уроках навчальна діяльність відповідає самій природі дітей. Це дитячі музичні ігри, танці, вірші, пластичне інтонування, рими, різні інтерактивні вправи, які створюють сприятливу атмосферу психологічного комфорту для учнів.

Серед найбільш поширених у практиці вчителів музики нестандартних уроків можна виділити такі:

- театралізований урок-гра, на якому використовують елементи імпровізації, змагання, поєднання індивідуальної роботи учнів із творчою діяльністю в парах, групах;
- урок-конкурс (на кращого виконавця-вокаліста, кращого знавця музичних жанрів тощо);
- урок-аукціон знань;
- урок-концерт – підсумковий урок наприкінці начального року.

На таких уроках учні беруть активну участь у постановці й вирішенні проблемних завдань, вчать критично мислити, досліджувати, робити самостійні висновки.

Ефективним доповненням до уроків музики в початкових класах є позакласна художньо-естетична робота з учнями (масова, колективна, групова, індивідуальна). Мета її – поглибити знання школярів у галузі музично-естетичної культури, підтримати й розвинути їхні естетичні інтереси та смаки, стимулювати їх активну музично-творчу діяльність.

Сьогодні у пошуках нових форм роботи із залучення школярів до позаурочної художньо-естетичної діяльності педагоги звертаються до організації КТД (колективної творчої діяльності) за методикою І. Іванова, яка ґрунтується на принципах демократизації та гуманізації сучасної школи й визначається такими вимогами:

- організація життєдіяльності дитячого колективу повинна мати творчий характер, відрізнятися різноманітним змістом і формами;

- дорослі й діти, поєднані спільною справою, будують свої відносини на принципах співробітництва;
- учитель у своїй роботі орієнтується на позитивні риси кожного учня, прагне активізувати й розвинути творчі сили дитини.

Принциповими положеннями методики КТД є її соціальна спрямованість, колективна творча справа, розмаїття діяльності. У процесі музичного виховання колективну художньо-естетичну діяльність школярів можна класифікувати як творчі справи:

- організаторські (збір-старт, на якому визначається тематика колективних творчих справ на навчальний рік, планується їх проведення);
- пізнавальні (походи в театр, на концерти, організація музичних вікторин, конкурсів знавців музики);
- художньо-естетичні (обговорення телепередач, кінофільмів, бесіди про музику, організація дитячих концертів, участь у гуртках художньої самодіяльності);
- трудові (підготовка до проведення шкільних свят, пов'язаних з порами року, видатними датами; організація святкування днів народження дітей, різноманітні трудові операції).

Мета таких колективних творчих справ – масове залучення молодших школярів до художньо-естетичної діяльності, стимулювання інтересу дітей до творчої діяльності, розвиток їх фантазії, художньо-образного мислення, інтелектуальних та естетичних потреб у сфері мистецтва [4].

Висновки. Узагальнюючи проаналізовані умови й підходи до процесу формування художньо-естетичної діяльності молодших школярів, можна виділити ряд найважливіших чинників педагогічного стимулювання такої діяльності. Основні з них: використання сучасних особистісно орієнтованих педагогічних технологій, інтерактивних технік навчання, мета яких полягає у створенні оптимальних умов для творчої музичної діяльності школярів; створення умов для формування художньо-естетичних інтересів учнів, цілеспрямованого розвитку їх музичних здібностей, естетичних почуттів, ідеалів та норм; забезпечення педагогами ефективного керівництва художньо-естетичною діяльністю дітей, а також напрацювання позитивного досвіду в педагогічному стимулюванні зазначеної діяльності учнів.

Список використаної літератури

1. Ампілова Л. Інноваційна освітня діяльність – вимога часу / Л. Ампілова // Завуч школи. – 2003. – № 11. – С. 4–5.
2. Барко В. І. Як визначити творчі здібності дитини? / В. І. Барко, А. М. Тютюнников. – Київ : Україна, 1991. – 79 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Иванов И. П. Педагогика коллективных творческих дел / И. П. Иванов. – Київ : Освіта, 1992. – 94 с.
5. Козленко В. Н. Формування творчої особистості учня / В. Н. Козленко // Рідна школа. – 1999. – № 5. – С. 17–18.
6. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Київ : ІЗМН, 1998. – 248 с.

7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – Київ : Абрис, 1997. – 446 с.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – Київ : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 384.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014.

Толочко Р. М. Музыка в системе педагогического стимулирования художественно-эстетической деятельности младших школьников

В статье проанализированы активные приемы и средства педагогического стимулирования художественно-эстетической деятельности младших школьников средствами музыки, которая является источником эстетического воспитания личности.

Ключевые слова: педагогическое стимулирование, художественно-эстетическая деятельность, эстетический мотив.

Tolochko R. Music is in the System of Pedagogical Stimulation of Artistically Aesthetic Acturity of Junior Schoolchildren

Active methods and ways of pedagogical stimulation of artistically aesthetic activity of junior schoolchildren by means of music are analyzed in the article. Music is a source of aesthetic education of a personality.

The problem of artistic and aesthetic education of schoolchildren today is the subject of many psychological and pedagogical studies. However, a number of significant issues relating to the specified problem still remain being insufficiently developed and highlighted.

The article analyzed the artistic and aesthetic activities of pupils, which starts with the aesthetic perception of listening to music and discussion of musical works, vocal and choral activities, musical-rhythmic movements, playing on musical instruments, with the participation in amateur art activities, which develops in the attempts of independent creativity. Artistic and creative activity is stimulated by the group work, carrying out examinations and competitions, reporting of concerts, strifes, etc. A common indicator of this pupils activity is their artistic vision, flexibility of artistic and aesthetic thinking, originality of aesthetic solutions, aesthetic expressiveness and emotionality.

Special attention is given to the system of aesthetic education of modern elementary school, where one of the most important places belongs to the musical art, which can intensify the broad range of human imagination, fantasies, influence the inner world of a person. Among the subjects of artistic and aesthetic cycle the music is the most influential and it encourages schoolchildren to creative activity, promotes cognitive and emotional-motivational functions, the development of creative thinking, abilities and inclinations.

Key words: pedagogical stimulation, art-aesthetic acturity, aesthetic motivation.